

Ko sem obiskovala osnovno šolo, me je ob prihodu v šolsko vežo vsako jutro pričakala velika marmornata plošča. Vanjo so bile vklesane te besede:

**V času, ki naj se ne povrne,
v času, ki je zapisan v nas
s prepovedmi, požigi, krvjo,
so se nasilju z nasiljem uprli
štirje junaki, ki so verjeli
v svobodo in pravičnejši svet:
Ferdo Bidovec, Franjo Marušič,
Zvonimir Miloš, Alojz Valenčič,
ustreljeni v Bazovici
ob zori 6. septembra 1930.
Njihova kri je klila v semenju
za zmagoviti osvobodilni boj
slovenskega naroda.
Tebe njihova žrtev zavezuje,
da živiš prost in ponosno
in da nikdar ne zamre spomin
na čas, ki naj se ne povrne.**

Besede tržaškega pesnika Miroslava Košute so bile tam vse od 3. decembra 1978, ko so osnovno šolo v Rojanu poimenovali po bazoviških junakih. Koliko stotin mladih obrazov je v naslednjih desetletjih zrlo v tisto ploščo! Prepričana sem, da jo vsaj bežno pogleda tudi kak gojenec Glasbene matice, ki ima danes v tisti stavbi svoj sedež. Kajti osnovne šole Bazoviški junaki že zdavnaj ni več.

Tista mogočna marmornata plošča, meni se je vsaj zdela taka, je gotovo pustila sled v mojem življenju, tako kot ga je septembrska proslava na bazovski gmajni. Udeležba na proslavi je bila in je še danes prijetna dolžnost; isto velja za vsak 25. april, ki ga preživim v Rižarni. Dve postaji vsakoletnega laičnega romanja, katerima se ne želim odpovedati. In zato naj ne zveni preveč retorično, če rečem, da mi je resnično v čast, da se lahko danes, ravno 6. septembra, tudi s svojo besedo poklonim bazoviškemu junakom.

Prepričana sem, da podobno razmišljajo tudi mnogi moji vrstniki, drugače si ne znam razložiti, zakaj je v Bazovici in Rižarni vsakič toliko mladih obrazov. Zato se tudi ne strinjam s tistimi, ki trdijo, da mladih zgodovina ne zanima, da pozabljajo na svojo preteklost: mladi tržaški Slovenci se morda ne udeležujejo vseh tistih svečanosti, na katerih proslavljamo postavitve spomenikov (kajti tudi to proslavljamo pri nas), a ne verjamem, da so pozabili na požig Narodnega doma, na antifašizem, 1. in 2. tržaški proces, na narodnoosvobodilni boj.

Tista epopeja, ki diši po legendi, vzbuja pri mnogih spoštovanje. In prepričana sem, da povsem upravičeno.

Zato tudi mene danes, osemdeset let kasneje, boli, če skuša kdo zanikati, da je bila odločitev za antifašizem in NOB pravilna.

Če skušajo nekateri zbrisati tisoče mrtvih, talcev, deportirank, zapornikov, pretepenih in mučenih žensk.

Če zaradi ignorance ali »ateroskleroze« ne spregovorijo o fašističnem zatiranju, ampak javnosti vztrajno ponujajo le poveljne poboje, deportacije, fojbe, za katere sicer osebno ne dvomim, da jih moramo obsoditi: zame so to bili, do določene mere morda razumljivi, a težko opravičljivi dogodki, za katere moram prositi odpuščanja.

Večkrat sem se spraševala, kako bi ravnala, če bi odraščala pod fašizmom in drugo svetovno vojno. Ne upam si trditi, da bi bila v prvi liniji, da bi tvegala življenje kot aktivistka ali partizanka. Prav tako si ne upam trditi, da ne bi iz mene, med puljenjem nohtov ali posilstvom, izvlekli tudi besed, ki se ne bi smele nikoli roditi.

Prav zato, ker ne vem, kako bi ravnala, si danes ne upam obsojati tistih, ki so v tako hudih časih, pred, med in po drugi svetovni vojni, zagrešili tudi usodne napake.

Govoriti danes o tem, da bi morala človečnost vedno prevladati, da bi morale biti krivde vedno dokazane, kazni pa pravične, je najbrž prelahko ...

A prav zato, ker je bilo mlajšim generacijam prihranjeno toliko gorja, imamo mislim edinstveno priložnost, da na tiste dogodke pogledamo z nekaj distance. Da poiščemo pozitivne in negativne plati delovanja TIGRA, BORBE, neštetih aktivistk in partizanov. Tako je želel že Pinko Tomažič, ki je v poslovilnem pismu tovarišem zapisal nekako takole: Ko boste analizirali naše delo, boste v njem našli veliko omejenosti in napak. Skušajte razumeti naše delo in nam jih odpustite; s tem, ko smo dali svoja življenja, smo dali najboljše, kar smo mogli dati.

Priložnost imamo, da raznih Tomažičev, Bidovcev, Marušičev, Milošev in Valenčičev ne idealiziramo, ampak nanje pogledamo kot na ljudi, ki so skoraj neizbežno imeli dobre in slabe lastnosti. Ki so verjeli, se upirali in zato tudi grešili, a so za nas, ki stojimo danes tukaj, darovali vse, kar so imeli.

Ker občudujemo njihov pogum, ker smo jim hvaležni, lahko z vsaj podobno mero občutljivosti in racionalnosti prisluhnemo tudi spominom drugih, v prvi vrsti naših italijanskih in istrskih sosedov. Da spoznamo njihove življenjske zgodbe, v katerih je bilo večkrat veliko gorja, in jim približamo svoje. Ter se med različno mislečimi in različno čutečimi pogovorimo kot ljudje.

Včasih se tega morda ne zavedamo, ampak spoštovanje in razumevanje bolečine drugih ne zahteva od nas, da pozabimo na trpljenje svoje skupnosti. Če bomo podali roko tistim, ki so nekoč bili nasprotniki naših prednikov, če si bomo priznali napake, za katere ne nosimo nobene krivde, ne bo naše občudovanje in spoštovanje Ferda Bidovca, Franja Marušiča, Zvonimirja Miloša in Alojza Valenčiča nič manjše.

Tisto epopejo, ki diši po legendi, bomo še dalje nosili v svojih srcih. A naša pljuča bodo morda zadihala svobodneje in naš korak bo morda manj obremenjen s preteklostjo.

Poljanka Dolhar